

Stat och kyrka

Skilsmässa eller inte? frågar biskop Bo Giertz i denna artikel, där han ger sin syn på förhållandet stat—kyrka. Han var ordförande i det särskilda utskott vid årets kyrkomöte, vilket behandlade frågan. Han påpekar att diskussionen kommit att bli fastlåst vid de olika alternativ som framlagts angående kyrkans ekonomiska samband med staten. Men kyrkomötet vände problemet genom att hävda, att kyrkan bör vara ett trossamfund, som bereds möjlighet att fungera i det moderna samhället.

Diskussionen om det framtida förhållandet mellan kyrka och stat i vårt land har råkat bli fastlåst vid de fyra hypotetiska lägen: A, B, C och D, som den offentliga kyrka-statutredningen ställt upp för att hyfsa problemet. När man frågar partier eller enskilda om deras inställning, vill man gärna ha ett svar som består rätt och slätt i någon av dessa fyra bokstäver. Man talar om A-lägesanhängare och C-lägesanhängare. Det låter enkelt och klart. Men så enkelt är i själva verket inte problemet.

Dessa fyra lägen är nämligen konstruerade utifrån fyra olika möjligheter att behandla kyrkans egendom (jorden, skogarna och kyrkofonden) och dess avgiftssystem. I A-läget blir egendomens ställning och avgiftssystemet oförändrade. I B-läget får kyrkan ensam förvalta och disponera sina nuvarande egendomar. Kyrkan lösgörs från förbindelsen med staten men får alltjämt statens biträde med uppbörden av de kyrkliga avgifterna. I C-läget behåller kyrkan också sin egendom men får klara uppbörden själv, och i D-läget konfiskeras egendomen, fränsett kyrkor och eventuellt prästgårdar.

Dessa fyra lägen karakteriseras alltså, av att stat och kyrka på olika sätt tar befattning med egendomen och avgifterna. Man kan emellertid också karakterisera kyrkans förhållande till staten utifrån *kyrkans organ* och deras självständighet i förhållande till statsorganen. Vad förbindelsen med staten

betyder för en kyrka avgörs nämligen först och främst av den roll, som staten spelar i den kyrkliga förvaltningen och vid regleringen av kyrkans inre förhållanden. Det finns kyrkor som är hårt statsbundna, så att staten suveränt tillsetter alla kyrkans ledare, medan de har mycket liten hjälp av staten när det gäller ekonomien. Som exempel kan man nämna Church of England. Det har funnits andra kyrkor, som betraktats som rena statskyrkor men som haft egna kyrkliga organ, som fungerat självständigt. Det var fallet med landskyrkorna i det kejserliga Tyskland. Landsfurstens kyrkans överhuvud, men kyrkan styrdes genom konsistorier och andra rent kyrkliga organ. De tyska landskyrkorna var så självständiga, att när skilsmässan genomfördes 1918 ingen annan ändring behövde vidtagas, än att vissa utnämningar m.m., som legat i landsfurstens hand, överflyttades till någon redan existerande kyrklig instans. I övrigt var kyrkan redan självständig och förfogade över förvaltande och dömande organ ända upp på högsta nivå.

På kyrkligt håll har man all anledning att hävda — och har också med eftertryck hävdat — att det avgörande i diskussionen måste vara, hur kyrkan i framtiden skall fungera, vilka organ som skall stå till dess förfogande och vilka möjligheter den skall äga till en rimlig rörelsefrihet när det gäller att anpassa sig efter tidsförhållandena och fungera på ett effektivt sätt. Det är här, som vi för närvarande haft de allvarli-

gaste bristerna. Församlingar har kunnat växa till en orimlig storleksordning utan att bli delade, och det råder fortfarande en allvarlig underorganisation i de växande tätorterna.

När frågan om förhållandet mellan kyrka och stat nu blivit brännande aktuell, har man från kyrkans sida haft anledning att fråga sig, hur man egentligen vill att den kyrka skall se ut, som skall kunna fungera någorlunda tillfredsställande i framtiden. Redan 1965 framlade en kyrklig utredning, den s.k. kyrkoorganisationskommittén, ett "Betänkande med förslag till organisation av Svenska Kyrkan efter en eventuell skilsmässa från staten". Här tecknades grundlinjerna till en kyrkoorganisation, som kan fungera utan statligt stöd. Dessa tankar har närmare genomarbetats och utförts av en studiegrupp för kyrkoorganisatoriska frågor, tillsatt bl.a. av biskopsmötet, som i april i år framlade ett reformprogram i skriften "Folkkyrkans organisation".

Kyrkans organisation

Vilka är nu problemen? På vilka punkter saknar den svenska kyrkan egna funktionsdugliga organ?

I korthet kan man svara: På församlingsplanet är den svenska kyrkan av gammalt en fri kyrka. Församlingarna har styrt sig själva och själva betalt sina utgifter ända sedan medeltiden. Under stormaktstiden skapades — utan statens erkännande och ofta i dragkamp

med enväldet — en kyrklig kommunal självförvaltning, som under 1800-talet blev lagfäst. Ur denna kyrkliga självförvaltning framgick den nuvarande kommunalförvaltningen, när man 1862 skilde på kyrklig och borgerlig kommun. Det beslutande organet i en svensk församling är kyrkofullmäktige, valt genom direkta val. Endast i mindre församlingar har man i dess ställe alltjämt den gamla kyrkostämman. Det styrande och verkställande organet i församlingen är kyrkorådet.

Kommer vi sedan till stiftsplanet, så finns inga motsvarande organ i kyrkans officiella organisation. Däremot har de bildats på frivillig väg i form av stiftsting och stiftsråd. Stiftstingen är ett slags frivilliga kyrkliga landsting, där valda ombud från församlingarna fattar beslut om det gemensamma arbetet. Sin ekonomi baserar de på bidrag från församlingarna, vilka brukar motsvara ungefär ett öre per skattekrone. Som förberedande och verkställande organ fungerar stiftsråden. Dessutom har vi i stiftens domkapitlen, som närmast är ett slags kollegiala ämbetsverk, som har hand om en del av den kyrkliga förvaltningen: uppsikten över prästernas arbete, prästvalen, församlingslivet m.m. Egentligen skulle domkapitlen leda och organisera sådana arbetsgrenar som ungdomsarbete och studiearbete, men då de saknar alla ekonomiska resurser för sådant, har det arbetet övertagits av stiftsråd, studieförbund och andra "frivilliga" organisationer. Dom-

kapitlen har vid sin sida stiftsnämnderna, som har viktiga uppgifter när det gäller förvaltningen av kyrkans skogar och jordegendomar.

På riksplanet har vi kyrkomötet, ett lagstiftande organ, men däremot icke någon central instans för den högsta kyrkliga förvaltningen. Den är i stället uppdelad på olika statsorgan: departementen, regeringsrätten, kammarkollegium, stadskontoret m.m. Det har framstått som en alltmera kännbar brist, att kyrkan alltså icke har något centralt planerande och ledande organ. På frivillig eller halvofficiell väg har vi fått en viss ersättning i de centrala kyrkliga styrelserna. De har av Kungl. Maj:t fastställda stadgar och några av dem får bidrag till sin lönestat från kyrkofonden. Till alldeles övervägande del lever de på insamlade medel. Vi har också helt frivilliga organ: Lutherhjälpen, Svenska kyrkans studieförbund, Riksförbundet Kyrklig Ungdom m.m.

Bristerna i den nuvarande organisationen kan alltså sammanfattas så: På stiftsplanet finns icke något beslutande eller verkställande organ, som representerar församlingarna och kan ge dem en möjlighet till samverkan. På riksplanet har vi det ganska otympliga och sällan sammanträdande kyrkomötet, vars sammansättning brukar kritiseras såsom icke tillräckligt representativ. Däremot finns ingen central kyrkostyrelse.

Reformprogrammet

Den inomkyrkliga debatten har lett fram till en ganska stor enighet om vad som i första hand behöver ändras. Vid årets kyrkomöte kunde det läggas fram ett stort reformprogram i en motion, undertecknad av samtliga biskopar (ärkebiskopen undantagen, eftersom han var ordförande; han lät sig representeras av en av ärkestiftets präster) och lika många lekmän. Detta reformprogram blev, sedan det fått en grundlig och helt positiv behandling i Särskilda utskottet, antaget av kyrkomötet med så stor enighet, att beslutet kunde fattas med acklamation.

Reformprogrammet kan betraktas som ett bud från kyrkans sida inför den förestående regleringen av dess förhållande till staten. Kyrkan har här preciserat vad som från dess synpunkt är verkligt betydelsefullt.

Reformprogrammet går i korthet ut på att kyrkan även på stifts- och riksplanen skall erhålla de beslutande och styrande organ, som vi redan länge haft i församlingarna. På stiftsplanet skulle vi alltså få lagfästa stiftsting och stiftsråd, i vilka domkapitlen skulle integreras. Stiftstingen skulle väljas av elektorerna från församlingarna, utan någon viss uppdelning mellan präster och lekmän. Ingen självskrivnenhet skulle förekomma.

På riksplanet skulle vi få ett ur demokratisk synpunkt representativt kyrkomöte, valt av stiftstingen. Inte heller här skulle någon uppdelning mellan

präster och lekmän förekomma, icke heller någon självskrivnenhet. Dessutom skulle en central kyrkostyrelse inrättas, till vilken en del av de förvaltande uppgifter, som nu handhas av statsorgan, skulle överföras.

Reformprogrammet innebär vidare, att Svenska kyrkan konsekvent utformas som ett trossamfund. Man bör sålunda inte längre kunna födas in i kyrkan, vilket f.n. är fallet med barn till kyrkomedlemmar. I stället blir — såsom den kristna tron förutsätter — dopet den handling, genom vilken man inträder i kyrkan. Vidare skall det på alla punkter klart markeras, att kyrkotillhörigheten är av personlig art. Kyrkomötet har begärt, att de former av kyrkoavgifter eller bidrag till kyrkan, som f.n. delvis (om också bara till några procent) kommer från personer, som icke är kyrkomedlemmar, skall omprövas och avskaffas eller förvandlas så, att det i fortsättningen endast blir kyrkans egna medlemmar som bidrar till kyrkans verksamhet.

Detta reformprogram kan tänkas genomfört i olika lägen. Man kan välja A, B, C eller D, grundstrukturen av kyrkan blir alldeles densamma. Sätillvida betyder detta reformprogram en nyhet i debatten. Det tar upp hela problemet från en ny utgångspunkt. Men man kan naturligtvis fråga, i vilket läge det bäst låter sig genomföras. Kyrkomötet har — fast med mindre majoritet än i förra fallet; här var den 75 % — uttalat sig för att reformprogrammet bör ge-

nomföras under ett fortsatt samband mellan stat och kyrka.

Detta innebär inte att kyrkan "accepterat A-läget". Det innebär snarare, att kyrkomötet hyfsat detta mycket diffusa begrepp och preciserat det. A-läget kan nämligen innebära väsentligt olika saker. Det kan betyda, att kyrkan blir hårdare bunden vid staten än den är. Det föreligger ett förslag om att församlingarnas självstyrelse skulle slopas, kyrkofullmäktige avskaffas och kyrkoråden bli nämnder under kommunalfullmäktige. Författningsutredningen har föreslagit, att kyrkomötets rätt att delta i lagstiftningen skulle bortfalla, vilket sannolikt skulle betyda att kyrkomötet så småningom avskaffas. Det torde finnas en långt gående enighet inom kyrkan, att en sådan förbindelse med staten skulle innebära en stor olycka för kyrkan och dess arbete.

A-läget kan också innebära status quo. Så brukar det vanligen definieras. Det är emellertid ganska ovisst, om ett oförändrat läge blir möjligt, sedan den nya grundlagen genomförts. I varje fall är man i vissa riksdagskretsar enligt uppgift mycket ohågad att låta kyrkan delta i någon form av lagstiftning, när konungen icke längre får göra det. Kyrkan skulle därmed förlora den självständiga representation på riksplanet, som den nu haft i 100 år.

Men A-läget kan också innebära ett "A-läge med reformer". Om det är den saken man menar och om dessa reformer i huvudsak blir sådana, som kyrko-

mötet nu begärt, så är det enligt kyrkomötets mening önskvärt, att en organisatorisk förbindelse består mellan stat och kyrka. Den skulle i huvudsak innebära, att Kungl. Maj:t behåller rätten till utnämning av vissa kyrkliga tjänster och att riksdagen alltjämt medverkar på ena eller andra sättet i kyrkolagstiftningen. I ekonomiskt avseende betyder ett sådant bevarat samband självfallet, att de kyrkliga avgifterna alltjämt upptas tillsammans med den statliga och kommunala skatten. Kyrkomötet har emellertid begärt, att det alltid på skattsedeln skulle markeras, vad som är avgifter till kyrkan.

Kritik mot programmet

Kritiken kommer nu från två håll. Å ena sidan är det fråga om en inomkyrklig kritik. Det finns en falang, som redan nu önskar en skilsmässa mellan stat och kyrka. Man anser att staten så misskött sina förpliktelser mot kyrkan och att kyrkan icke får verkliga arbetsmöjligheter, med mindre den själv får tillätta alla kyrkliga ämbeten, svara för den kyrkliga indelningen, inrättandet av prästtjänster osv.

På denna kritik måste man utifrån kyrkomötets ståndpunkt svara, att det självfallet inte är uteslutet, att vi kan komma i en situation, där en skilsmässa ter sig som det enda riktiga. Men i så fall kan man i dagens läge knappast göra något klokare än att yrka på de reformer, som kyrkomötet nu begärt. Om de nämligen genomförs, blir det

möjligt att utan några genomgripande organisatoriska förändringar skilja staten från kyrkan. Skulle man däremot önska ta det steget redan nu, blir det nödvändigt att genomföra just de reformer som kyrkomötet begärt. Åtskilliga av dem behövs redan före skilsmässan. Kyrkan kommer att behöva en förhandlingsduglig organisation. Det innebär bl.a. ett demokratisk representativt kyrkomöte och en permanent kyrkostyrelse. Därför har kyrkomötet begärt, att dessa reformer skall genomföras med förtur, så snabbt som det är möjligt, så att redan nästa kyrkomöte kan taga ställning till mera konkreta förslag.

Det torde bli på den punkten som det kommer att visa sig, om regeringen är villig att tillmötesgå de önskemål som kyrkomötet framfört. Det är av stor vikt för kyrkan att det skapas klarhet på den punkten. Skulle statsmakterna ställa sig helt oförstående till de ur kyrklig synpunkt mycket rimliga önskemål om en funktionsduglig organisation, som kyrkan framfört, så måste hela frågan om det framtida förhållandet mellan kyrka och stat omprövas. Man torde kunna utgå ifrån att många av dem, som röstat för reformprogrammet plus ett bevarat samband, kommer att rösta för skilsmässa, om det blir nej till dessa angelägna reformer. Enda möjligheten blir då att försöka få en kyrka, som är tillräckligt fri för att kunna skaffa sig rimliga arbetsmöjligheter.

Kritiken mot reformprogrammet har

också kommit ifrån dem, som notoriskt är kyrkans fiender. I det lägret önskar man sig ju först och främst en lösning av förhållandet mellan stat och kyrka, som beskär kyrkans arbetsmöjligheter. Man säger det visserligen icke i klartext, men det framgår med all önskvärd tydlighet av reaktionen på olika förslag från kyrkans sida. Kan de tänkas minska den stelbenthet och bristande initiativförmåga, som vidlåder det nuvarande systemet, så talar man om kyrklig maktsträvan, fast det i själva verket endast är fråga om att skapa en rationell och funktionsduglig organisation av det slag, som inom alla andra sektorer av samhället anses vara ett självfallet mål att sträva efter.

Avgifterna till kyrkan

Från religionsfrihetens synpunkt bör man rimligtvis icke kunna ha något att anmärka mot att kyrkans utgifter konsekvent skall bekostas av kyrkans egna medlemmar. Däremot brukar man anmärka på att det utgör ett "privilegium" för kyrkan att dess medlemsavgifter får upptas som utdebitering och insamlas av uppborðsverket. Därigenom skulle staten på ett otillbörligt sätt gynna ett visst trossamfund. Argumentet är knappast hållbart. Från kyrkans sida har det ständigt på nytt framhållits, att vi ingenting har att erinra emot att andras trossamfund eller föreningar med livsåskådningsmässig basis — även ateistförbund — får samma rättighet. Man svarar att detta blir för krångligt.

Svaret är ett exempel på den obotfärdiges förhinder. I Tyskland har man nämligen ända sedan 1918 haft denna ordning. Den är smidig och uppskattad av allmänheten.

Över huvud låter det misstänkt, när man som ett "privilegium" betecknar det som annars skulle kallas "service". Att det här är fråga om en service, som det stora flertalet medborgare vill ha, kan man lära av utvecklingen i Finland. Här hade kyrkan ända fram till 1960 sitt eget uppbördsverk. Människor tyckte emellertid att det var krångligt och besvärligt att sköta dessa inbetalningar och därför genomfördes — med endräktigt stöd av samtliga partier utom kommunisterna — en reform som lät de kyrkliga avgifterna komma med i den allmänna uppbörden.

Exemplet från Finland visar å andra sidan, att kyrkan kan ordna en egen uppbörd. Det uppkommer då emellertid ett problem, som vi är helt obekanta med här i landet. Om man hos oss inte vill erlægga några avgifter till kyrkan, så kan man utträda, och därmed är saken ordnad. Har kyrkan egen uppbörd, får man emellertid en ny kategori av medlemmar, nämligen sådana som slarvat med sina inbetalningar eller helt upphört med dem. Det visar sig vara ett ganska besvärligt problem, hur man skall behandla sådana kyrkomedlemmar. I början brukar man vara benägen för generositet. Även de som inte betalat sina avgifter får tillgång till kyrkans tjänster vid dop, konfirmation,

vigsel och jordfästning. Erfarenheten från utlandet visar emellertid, att det snart uppstår en reaktion bland kyrkans lojala medlemmar. De säger inte utan skäl, att det ju på detta vis blir de som får betala den service, som andra tillgodogör sig utan att solidariskt bära sin del av kostnaderna. Resultatet brukar bli ett sanktionssystem. Den som icke betalar förlorar först sin rösträtt, sedan sitt medlemskap. Han blir också skyldig att betala för de tjänster, han utnyttjar. Därmed får man ett system med kontanta avgifter — tämligen höga — för de kyrkliga förrättningarna, vilket av begripliga skäl inte brukar vara populärt, varken bland allmänheten eller bland de kyrkans funktionärer, som skall övervaka att det hela fungerar. Det är något långt mera demokratiskt med vårt nuvarande system, där alla kyrkans medlemmar betalar en mycket måttlig årlig avgift och därmed säkerställer, att kyrkans tjänster kan erbjudas alla dess medlemmar utan särskilda kostnader.

Jag har här hela tiden talat om kyrkliga avgifter. Det är en vanlig missuppfattning, att en fri kyrka lever av gåvor och kollekter. Så är emellertid icke fallet med fria nationalkyrkor, som omfattar en större del av befolkningen i ett land. De tillämpar i regel samma system, som hos oss av gammalt har varit brukligt, nämligen fasta medlemsavgifter. En fri svensk kyrka skulle med säkerhet göra på samma sätt.

Även i övrigt skall man icke vänta

sig alltför stora förändringar genom en skilsmässa mellan stat och kyrka. All erfarenhet från de länder, där den har genomförts i lagliga former och med respekterande av gällande rätt, visar att kyrkan efter skilsmässan fungerar och framträder på ungefär samma sätt som tidigare. Kyrkorna är desamma, gudstjänsterna firas på samma sätt, ungefär samma människor kommer dit och ungefär samma förtroendemän sitter i de beslutande organen. Annorlunda blir förhållandet först om skilsmässan får karaktären av en våldsakt, åtföljd av konfiskation och åtgärder som mer eller mindre innebär kyrkoförföljelse. Men ingen räknar med en sådan utveckling i vårt land.

Kyrkomötets svar på frågan om den framtida regleringen av förhållandet

mellan kyrka och stat är alltså detta: Vi vill få en kyrka som kan fungera i det moderna samhället, en kyrka som klart framstår som ett trossamfund, som underhålles av sina egna medlemmar och samtidigt en kyrka, vars självstyrelse fungerar inte bara inom församlingarna utan också i stiftet och i rimlig utsträckning på riksplanet. En sådan kyrka kan och bör enligt vår mening alltjämt äga ett organisatoriskt samband med den svenska staten.

Har statsmakterna en annan mening? I så fall tvekar jag inte om konsekvenserna: statsmakterna får säga, vilket förhållande till staten en sådan kyrka lämpligen bör ha. Förhållandet till staten kan vi tänka oss annorlunda, men funktionsdugligheten kan vi inte avstå ifrån.